

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ГЛАДИШЕВ Володимир Володимирович

ВИКОРИСТАННЯ АВТОБІОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА
В КУРСІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ /ХІ клас/

13.00.02. – Методика викладання /зарубіжної літератури/

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1995

Дисертація з рукопис

робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Л. А. СИМАНОВА

Офіційні опоненти - член-кореспондент НАН України,
доктор філологічних наук,
професор Д. С. НАЛИВАЙКО
- кандидат педагогічних наук,
доцент Л. Ф. МІРОШНИЧЕНКО

Провідна установа -- Херсонський державний педагогічний
інститут

Захист відбудеться "1" березня 1995 р.
о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
К.01.32.01. в Інституті педагогіки АПН України
/252001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 8/.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині
Інституту педагогіки АПН України.

Автореферат розіслано "27" січня 1995 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. БОНДАРЕНКО

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми визначається переосмисленням ролі літератури і мистецтва в житті суспільства, що вступило в посттоталітарний період свого розвитку. Залучення учнів до загальнолюдських цінностей, повернення літературі провідної ролі у формуванні духовної самосвідомості суспільства пов'язані з удосконаленням викладання в школі нового курсу зарубіжної літератури.

Використання автобіографічних матеріалів під час вивчення життя і творчості письменника має посісти своє гідне місце серед методичних проблем нового курсу, оскільки ці матеріали є значною частиною творчої спадщини письменників, вивчення яких передбачено програмою. Звернення до документальної автобіографічної літератури пояснюється її особливою роллю у формуванні у старшокласників особистісного ставлення до письменника і його творчості, що, у свою чергу, сприяє більш глибокому засвоєнню морально-естетичного змісту творчості автора, який вивчається.

У працях літературознавців визначена специфіка автобіографічних матеріалів як найбільш достовірного джерела знань про життя і творчість письменника, в якому найбільш яскраво виявляється його творча індивідуальність і розуміння власного художнього світу. Питання про роль і місце автобіографічних матеріалів у творчій спадщині письменника та історико-літературному процесі знайшли відображення в працях Л.Я.Гараніна, Л.Я.Гінзбург, Г.Г.Слизаветіної, С.Й.Машинського, Л.О.Мішиної, А.Г.Тартаковського, К.Г.Дюга, Я.І.Явтуновського.

У психолого-педагогічній науці висвітлені питання, що мають важливе значення для даного дослідження, — сприйняття старшокласниками художньої літератури, їхніх інтересів та естетичних потреб, проблеми взаємовідносин між учителем і учнями в процесі вивчення літератури, специфіки особистісного ставлення як чинника підвищен-

ня ефективності процесу навчання /І.В.Абакумова,Л.Г.Шабицька, О.І.Никифорова,М.Д.Нікандров,В.І.Хазан та інші/.

Можливість використання автобіографічних матеріалів під час вивчення біографії в школі простежується в працях П.Г.Воробйова, В.В.Голубкова,І.Ю.Каплана,Т.Ф.Курдюмової,В.Г.Маранцмана,М.О.Рибнікової.

Встановлено,що при розгляді питання про вивчення біографії письменника більшість авторів віддає перевагу дослідженням літературознавців як основі цього вивчення;звернення до автобіографічних матеріалів має епізодичний,випадковий характер /найчастіше вони використовуються з метою підтвердження концепцій літературознавців/.У дисертаційних дослідженнях В.С.Бялової,В.М.Дробота, Р.Й.Мілярене,Б.Є.Мішивеладзе,Ю.Д.Проклова,що з"явилися в останні роки,розглядаються різні підходи до вивчення біографії письменника в школі,однак автобіографічні матеріали в цих роботах практично не використовуються.Такий підхід відбиває характерну для школи минулого тенденцію до підміни вивчення предмету літератури відомостями про неї,що призвело до негативних наслідків у викладанні літератури.

Актуальність,теоретична і практична нерозробленість даної проблеми,необхідність більш повної реалізації навчально-пізнавальних,виховних і розвиваючих можливостей використання автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури стали підставою для вибору теми дисертаційного дослідження,визначили його об"єкт,предмет,мету і завдання.

Об"єктом дослідження є процес вивчення життя і творчості письменника в ХІ класі під час вивчення курсу зарубіжної літератури.

Предмет дослідження - методика використання автобіографічних

матеріалів, спрямована на поглиблене засвоєння життя і творчості автора, що вивчається, та формування особистісного ставлення учнів до них.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати, розробити і практично перевірити ефективність методики використання автобіографічних матеріалів під час вивчення життя і творчості письменника.

У процесі дослідження перевірялась гіпотеза : вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури сприяє формуванню у старшокласників особистісного ставлення до письменника і більш глибокому засвоєнню морально-естетичного змісту його творчості, якщо:

- автобіографічні матеріали, що найбільш повно відтворюють творчу індивідуальність письменника, використовуються в запропонованій системі навчання;

- визначено методи та прийоми в їхньому взаємозв'язку, які розвивають самостійну пізнавальну активність і творчу діяльність учнів.

У відповідності з висунутою гіпотезою визначені завдання дослідження:

- вивчити літературознавчу і психолого-педагогічну літературу з теми дослідження;

- визначити стан досліджуваної проблеми в практиці сучасної школи;

- виявити жанрові специфічні особливості автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника в 11 класі;

- перевірити ефективність запропонованої методики.

Методологічною основою дослідження є положення праць видатних учених про розвиваюче і виховуюче навчання, про загальнолюдські цінності національної та світової літератури та їхнього впливу на формування духовного світу особи, про роль художньої літератури в мо-

ральному становленні людини.

Теоретичну основу дослідження становлять праці методистів /Т.Ф.Бугайко, М.І.Кудряшова, Т.Ф.Кудимової, О.Р.Мазуркевича, К.М.Нартова, М.О.Рибнікової, Є.А.Пасічника/, літературознавців /Л.Я.Гінзбург, Д.В.Затонського, А.Г.Тартаковського, М.О.Чудакової, Я.І.Явгуновського/, психологів/В.Ф.Асмуса, Л.Г.Лябицької, І.С.Кона, В.А.Кан-Калика, О.І.Никифорової/, провідних учителів/Є.М.Ільїна, Е.М.Свенцицької, І.О.Фогельсона, С.Є.Шамазові/.

Вирішення поставлених завдань і необхідність перевірки в ході дослідження вихідних припущень обумовили використання таких методів:

1. Теоретичних /вивчення методологічної, літературознавчої, психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, аналіз програм і підручників, теоретичне узагальнення педагогічного досвіду/
2. Емпіричних /лабораторний експеримент, педагогічний експеримент, спостереження за процесом викладання курсу зарубіжної літератури та статистичний аналіз цього спостереження; анкетування учнів, аналіз письмових робіт учнів, вивчення шкільної документації/.

Досліджування здійснювалося на матеріалі тем російської та німецької літератур /А.Ахматова, А.Платонов, Г.Бьоль, Ф.Кафка/ протягом п'яти років у три етапи.

На першому етапі /1988-1990 рр./ вивчалася психолого-педагогічна і методична література з теми дисертації, були підготовлені навчальні матеріали, що апробувалися авторським викладанням у Криничанській середній школі Миколаївської області.

На другому етапі /1990-1992 рр./ проводився лабораторний експеримент /на практичних і лабораторних заняттях з методики викладання літератури зі студентами IV курсу філологічного факультету Миколаївського державного педагогічного інституту/, а та-

кож констатувчий експеримент у середніх загальноосвітніх школах Миколаєва та Одеси.

На третьому етапі /1992-1993 рр./ був здійснений формувчий експеримент і визначена його ефективність на базі середніх шкіл № 5,6,18,52,53 м.Миколаєва та середньої школи №49 м.Одеси.

Наукова новизна і теоретична значимість дослідження полягає:

- в обґрунтуванні й розробці методики використання автобіографічних матеріалів під час вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури /ХІ клас/;

- у визначенні ефективності розробленої методики, що сприяє формуванню у старшокласників особистісного ставлення до письменника і його творчості, а також забезпечує більш глибоке їхнє засвоєння.

Вірогідність висновків і результатів дослідження забезпечувалась науково обґрунтованим методологічним підходом до вирішення проблеми, вивченням і узагальненням передового досвіду вчителів, використанням комплексу методів дослідження, адекватних його предмету і завданням; застосуванням науково апробованої методики кількісної і якісної обробки результатів експерименту. Усього експериментально-дослідною роботою було охоплено 314 учнів шести середніх загальноосвітніх шкіл м.Миколаєва та м.Одеси.

Практична значимість дослідження полягає в розробці, експериментальній перевірці та впровадженні в практику методики, що включає етапи вивчення життя і творчості письменника, систему завдань і варіанти використання автобіографічних матеріалів у курсі зарубіжної літератури.

Дослідження озброє вчителя конкретною методикою, його результати можуть бути враховані при створенні програм та підручників з літератури, в роботі зі студентами педагогічних інститутів і університетів, а також під час підготовки вчителів-словесників.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на науково-практичних конференціях, присвячених вивченню спадщини "забутих" авторів у Рівненському педагогічному інституті ім. Д. В. Мануїльського /1991 р./, Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка /1992 р./, на Міжнародній конференції "Язык и культура" в Українському інституті міжнародних відносин /Київ, 1993 р./, науково-практичній конференції "Література і історія" в Запорізькому державному університеті /1993 р./, наукових семінарах кафедри світової літератури Миколаївського державного педагогічного інституту в 1990-1993 роках, на засіданнях лабораторії методики вивчення української і російської літератур Інституту педагогіки АПН України в 1993-1994-х роках, висвітлювались у статтях. На їхній основі підготовлені науково-методичні рекомендації щодо вивчення нових тем російської літератури, що увійшли до курсу зарубіжної літератури і впроваджені в практику роботи вчителів середніх шкіл м. Миколаєва, Миколаївської області та ряду шкіл м. Одеси. Вони становили основу проведення практичних і лабораторних занять з методики викладання літератури, спецкурсу і спецсемінару "Вивчення нових тем з літератури в старших класах" на 4-му курсі Миколаївського державного педагогічного інституту в 1990-1993-му роках, лекцій на курсах підвищення кваліфікації вчителів у м. Миколаєві /1990-1993 рр./.

Особиста участь автора в отриманні результатів полягає в багаторічному самостійному дослідженні проблеми, узагальненні власного досвіду роботи в школі, вузі, авторській апробації дослідної методики використання автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника.

На захист виносяться такі положення:

- розроблена методика здійснюється на підставі взаємозв'язку між змістом, методами і прийомами викладання зарубіжної літератури.

посиляє її освітню і виховну роль, сприяє залученню учнів до загальнолюдських морально-естетичних цінностей світової літератури;

- використання автобіографічних матеріалів під час вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури /Хіклас/ є ефективним знаряддям формування у старшокласників особистісного ставлення до письменника і його творчості та забезпечує більш глибоке їхнє засвоєння;

- зміст дослідної методики, що включає етапи вивчення життя і творчості письменника, систему завдань і варіанти використання автобіографічних матеріалів, стимулює самостійну пізнавальну активність учнів, сприяє зростанню їхньої творчої діяльності.

СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку основної використаної літератури та додатка.

У вступі обгрунтовано актуальність проблеми дослідження, викладено його гіпотезу, визначено завдання і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичну значимість, шляхи апробації та впровадження результатів, визначено основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Науково-методичні основи використання автобіографічних матеріалів у процесі вивчення творчості письменника" - розглядається літературознавчий аспект досліджуваної проблеми, питання вивчення життя і творчості письменника в методиці викладання літератури та психолого-педагогічні передумови використання автобіографічних матеріалів під час вивчення зарубіжної літератури в школах України.

Аналіз літературознавчих праць дозволив виділити найбільш важливі аспекти досліджуваної проблеми: специфіки документальних

жанрів /Л.Я.Гінзбург, В.Я.Святовец/, особливості жанру художньої автобіографії /Г.Г.Близоветіна, С.Й.Машинський/ і значення цього жанру в літературах різних народів /Л.А.Мішина/. Особливу увагу приділено розвитку жанру художньої автобіографії в російській літературі /Г.Г.Близоветіна, С.Й.Машинський, Я.І.Льгуновський/. Відмічається значення діяльності С.А.Венгерова в становленні жанру документальної автобіографії в російській літературі, вказується на пріоритетну роль самого письменника в утворенні власного життєпису /М.Арнаудов/. Особливу увагу звернуто на норми сучасної культури у ставленні до творчої спадщини письменника, на необхідність фіксації та збереження всього, що написано або висловлене письменником /М.О.Чудакова/. Аналізуються матеріали автобіографій та інтерв'ю, що можуть бути використані під час вивчення зарубіжної літератури в XI класі.

Вивчення літературознавчого аспекту досліджуваної проблеми дозволяє зробити висновок: документальна автобіографія та інтерв'ю є найбільш поширеними автобіографічними жанрами в літературі ХХ століття, вони найбільш повно відображають особистість письменника. Використання цих жанрів під час вивчення зарубіжної літератури може стимулювати пізнавальні інтереси старшокласників, сприяти більш ефективному засвоєнню знань про життя і творчість письменника.

Значне місце приділяється питанню використання автобіографічних матеріалів у методиці викладання літератури, звертається увага на те, що ще у ХVIII столітті в працях М.В.Ломоносова та М.І.Новикова відчутно виявлялась тенденція до вивчення як творчості, так і особистості письменника. Принципово важливим у дисертації слід вважати твердження про те, що під час вивчення творчості письменника пріоритет має бути наданий не критичному розглядові, а саме письменникові, тому, що він про себе повідомляє /Ф.І.Буслаєв/. Аналі-

зуються тенденції вивчення біографії письменника в другій половині XIX століття, відмічається перша спроба виділити питання вивчення біографії письменника в самостійну методичну проблему/В.П.Острогорський/. Розглядаються основні тенденції у вивченні біографії письменника в 20-ті роки/М.Й.Гершензон, І.П.Плотников/, в 30-40-і роки /М.О.Рибнікова, В.В.Голубков, Г.О.Гуковський/, підкреслюється внесок у вивчення біографії письменника П.Г.Воробйова. У дисертації акцентується увага на зверненні методистів до автобіографії як цінного джерела під час вивчення біографії письменника/І.Ю.Каплан, Т.Ф.Курдюмова, В.Г.Маранцман/. Поряд із позитивними тенденціями констатується існування протиріччя між завданнями вивчення біографії письменника в школі і пропонованими засобами їхнього вирішення, що стало відображенням загального ідеологізованого підходу до викладання літератури. Аналіз дисертаційних досліджень /В.С.Балова, В.М.Дробот, Р.Й.Мілярне, Б.С.Мішивеладзе, Ю.Д.Проклова /дозволяє зробити висновок про те, що залучення автобіографічних матеріалів під час вивчення біографії письменника має випадковий і безсистемний характер. Ідея про самостійне використання автобіографічних матеріалів як найважливішого джерела про життя і творчість письменника в методиці викладання літератури не висувалась.

Аналіз психолого-педагогічних передумов використання автобіографічних матеріалів охоплює питання психології сприйняття художньої літератури учнями старших класів /Л.Г.Лабидька, Н.Д.Молдавська, О.І.Никифорова, Г.О.Петрова, Л.М.Рожина/, психологічних особливостей вікового періоду ранньої юності /Р.і Д.Байярд, І.С.Кон/, педагогічних особливостей у взаємовідносинах між учителем і учнями в процесі вивчення художньої літератури /Л.С.Айзерман, К.Блага і М.Шебек, В.В.Іваніхін, С.М.Ільїн, В.А.Кан-Калик, В.І.Хазан/. Мотивації навчання старшокласників, що пов'язана з навчально-пізнавальними можливостями предмету, який вивчається/А.К.Маркса.

Т.Ф.Мушинська,С.А.Пасічник/.

Принципово важливим для дисертації є обґрунтування вченими положення про особистісний характер сприйняття художньої літератури/Д.С.Виготський,О.І.Никифорова,Н.Д.Молдавська/.У роботі простежується залежність між удосконаленням сприйняття художньої літератури учнями і розвитком їхнього особистісного ставлення до авторів,що вивчаються,та їхніх творів /Н.Д.Молдавська/.

У розділі приділено увагу психологічним особливостям періоду ранньої юності та суттєвим протиріччям між внутрішнім світом учнів у цьому віці та його зовнішнім проявом в їхній поведінці /Р.і Д.Байярд,І.С.Кон/.Важливою для дослідження є ідея про значення особистості письменника і самого вчителя у формуванні внутрішнього світу учнів /І.С.Кон/.

У взаємовідносинах учителя і учнів під час вивчення літератури і створення належного психологічного мікроклімату на уроці провідна роль належить учителю /В.В.Іваніхін,В.А.Кан-Калик,В.І.Хазан/. При цьому визначальним є вміння педагога враховувати потенційні можливості самої літератури як навчального предмету і мистецтва слова/В.В.Іваніхін,С.М.Ільїн/ та пізнавальні інтереси старшокласників/С.А.Пасічник/.Останнє розглядається в тісному взаємозв'язку з питаннями мотивації при вивченні літератури.

Висновки вчених про необхідність формування системи мотивів, пов'язаних з навчально-пізнавальними можливостями предмету,який вивчається /А.К.Маркова,С.А.Пасічник/,доповнюються аналізом практичних пропозицій методистів з метою підвищення мотивації у вивченні літератури /Т.Ф.Мушинська,Н.Г.Осухова,С.А.Пасічник/.Результатом аналізу є висновок про те,що психолого-педагогічна наука визнає пріоритет самого предмету у формуванні мотивації його вивчення,яке підтверджує доцільність залучення автобіографічних матеріалів як найбільш значущих для розуміння особи і творчої індивіду-

альності письменника.

У другому розділі - "Стан досліджуваної проблеми в практиці викладання курсу зарубіжної літератури" - аналізується практика вивчення життя і творчості письменника в старших класах сучасної школи, визначаються критерії, показники і рівні результативності використання автобіографічних матеріалів під час вивчення життя і творчості письменника.

У процесі розгляду практики викладання шкільного курсу зарубіжної літератури звертається увага на передумови його виникнення і методичну забезпеченість. Наводяться приклади звернення до автобіографічних матеріалів, недостатня результативність яких пояснюється відсутністю науково обгрунтованого підходу до їхнього використання /Б.С.Докшина/.

Аналіз змісту і структури курсу зарубіжної літератури дозволяє виявити взаємозв'язок у викладанні вітчизняної і зарубіжної літератури /Н.Й.Волошина, Т.Є.Мурзо, С.Є.Шамазва, К.М.Нартов/, врахування якої надзвичайно важливе при утворенні нового цілісного курсу, що покликаний синтезувати в єдине ціле літератури різних народів. У дисертації визначені основні напрямки здійснення цього взаємозв'язку /К.М.Нартов, С.Є.Шамазва/ і конкретні пропозиції щодо окремих тем /Т.Є.Мурзо/. Як найважливіша особливість нового курсу виділена його синтетична природа.

Під час вивчення передового педагогічного досвіду з викладання нового курсу зверталась увага на відбір учителем авторів і творів, на забезпеченість навчального процесу текстами творів, що вивчаються, та автобіографічними матеріалами щодо вивчення життя і творчості письменника. Усього було відвідано і проаналізовано 51 урок з курсу зарубіжної літератури в чотирьох одинадцятих класах трьох середніх шкіл різних районів Миколаївської області. Проаналізовані уроки засвідчили, що основні труднощі у становленні

шкільного курсу зарубіжної літератури обумовлені в першу чергу недосконалістю його програми, слабкою забезпеченістю шкіл текстами творів із зарубіжної літератури державною мовою. Автобіографічні матеріали вчителі залучають під час вивчення тем, що раніше належали до курсу російської літератури.

У визначенні критеріїв результативності методика використання автобіографічних матеріалів спирається на висунуті в психолого-педагогічній науці показники літературного розвитку школярів/Д.Г. Забицька, Н.Д. Молдавська, О.І. Никифорова, Г.О. Петрова/і розроблені на їхній основі критерії самостійної роботи учнів у процесі аналізу художнього твору/Л.А. Сімакова/. З метою оцінки ефективності запропонованої в дисертації методики використання автобіографічних матеріалів висунуто такий критерій: глибина засвоєння знань про життя і творчість письменника визначається характером аргументації та наявністю особистісного ставлення учнів до вивчаного.

З метою виявлення рівня знань про життя і творчість письменника проводився констатуючий експеримент у формі письмової роботи після вивчення теми: "Дж. Лондон. "Мартин Іден". Учням було запропоновано дати розгорнуту відповідь на питання: "Якими мені видаються життя і творчість Джека Лондона?".

Аналіз результатів констатуючого експерименту виявив наявність письмових робіт трьох рівнів:

- до низького рівня умовно віднесені роботи, в яких переважає аргументація репродуктивного характеру. В них перераховуються факти з життя і творчості письменника. Емоційно-образна інтерпретація і особистісне ставлення учнів до письменника і його творчості в роботах не виявляється;

- до середнього рівня умовно віднесені роботи з переважною аргументацією репродуктивно-творчого характеру. Інформація про життя і творчість письменника, що отримана під час їхнього вивчення,

відтворюється в певній творчій інтерпретації, однак відбиття власних переживань переважає над емоційно-образним осмисленням суті питання; особистісне ставлення до письменника і його творчості виявляється опосередковано, шляхом опису власного внутрішнього світу;

- до високого рівня умовно віднесені роботи, в яких переважає аргументація творчого характеру. Вона виявляється в емоційно-образній інтерпретації і яскраво переданому особистісному ставленні учнів до письменника і його творчості.

Показники констатуючого експерименту підтвердили приблизно однаковий рівень засвоєння учнями знань про життя і творчість письменника: у класах як контрольної, так і експериментальних груп переважають роботи низького рівня /середній показник - 68 відсотків/.

Оскільки оцінка ефективності дослідної методики враховує динаміку особистісного ставлення учнів до письменника і його творчості як наслідок їхнього вивчення в школі, на етапі констатуючого експерименту проводилось анкетування з метою виявлення показника самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до А.Ахматової та її творчості.

Показники самооцінки учнів знайшли відбиття в запропонованих учням варіантах відповідей на запитання анкети.

Низький рівень показника самооцінки учнями в їхньому особистісному ставленні до життя і творчості А.А.Ахматової характеризується знанням суттєвих відомостей про життя і творчість автора чи повною їхньою відсутністю, слабким розумінням взаємозв'язку життя і творчості письменника, не проявленістю інтересу до письменника і його творчості та небажанням докладати зусиль, щоб отримати про них інформацію.

Середньому рівню самооцінки притаманна наявність певних знань про життя і творчість письменника, що задовольняють освітні та особистісні запити учнів; розуміння взаємозв'язку життя і творчості

письменника, усвідомлення учнями цінності особи і творчості письменника, а також особистісного ставлення до них.

Високий рівень самооцінки характерний наявністю досить широких відомостей про життя і творчість письменника і готовністю докласти зусиль, щоб їх поповнити; розумінням взаємопроникнення життя і творчості письменника одне в одного, яскраво вираженим інтересом до письменника і його творчості, який усвідомлюється учнями.

Кількісний і якісний аналіз анкет учнів підтвердив переважання відповідей низького рівня показника самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до А.А.Ахматової та її творчості/роботи з низьким рівнем самооцінки складають 72 відсотки/.

Констатуючий експеримент виявив приблизно однакові показники учнів контрольних і експериментальних класів з розробленого критерію, що дозволило виявити певні закономірні недоліки традиційної методики вивчення життя і творчості письменника.

У третьому розділі – "Методика використання автобіографічних матеріалів під час вивчення життя і творчості письменника в XI класі з курсу зарубіжної літератури" – представлено обґрунтування методики використання автобіографічних матеріалів, показані варіанти їхнього застосування в процесі вивчення життя і творчості письменника, виявлена ефективність запропонованої методики.

Вивчення життя і творчості письменника на основі використання автобіографічних матеріалів в XI класі будується як взаємозв'язана система, що включає: 1/підготовчий етап, на якому здійснюється праця щодо організації читання учнями творів письменників та їхнього первісного самостійного осмислення; 2/етап осягнення учнями творчого портрета письменника, утвореного на основі залучення автобіографічних матеріалів; 3/етап засвоєння морально-естетичного змісту творів письменника /центральный етап вивчення будь-якої теми/; 4/завершальний етап вивчення життя і творчості письменника.

в ході якого виявляється ефективність запропонованої методики.

Для забезпечення спадкоємності етапів вивчення на кожному з них використовується система навчальних завдань. При цьому враховується градація "питання - навчальне завдання - навчальна задача" /І.Я.Лернер/. Автобіографічні матеріали, використання яких складає основу дослідної методики, надають можливість послідовного переходу від питань, що пропонуються на підготовчому етапі, до завдань або навчальних задач на наступних етапах вивчення творчості письменника завдяки введенню додаткової навчально-пізнавальної інформації особистісного характеру.

Об'єднуючим в організації цілісного процесу вивчення життя і творчості письменника є принцип інформаційно-емоційного нагнітання, розроблений на основі прийому нагнітання /Т.А.Пахомова/. Суть даного принципу полягає в тому, що сукупність фактичного матеріалу, методів і прийомів роботи, які використовуються під час вивчення життя і творчості письменника, створює ситуацію піднесеного емоційного співпереживання, викликає інтерес і особистісне ставлення учнів до письменника і його творчості, на основі чого їхнє засвоєння проходить більш ефективно.

У дослідній методиці інформаційно-емоційне нагнітання є організуючим принципом кожного з уроків, за допомогою якого здійснюється більш ефективно взаємозв'язок методів і прийомів викладання в ході уроку; крім того, інформаційно-емоційне нагнітання використовується в процесі побудови загальної системи уроків по вивченню життя і творчості письменника, забезпечуючи більш високий рівень самостійної творчої діяльності учнів і формування на його основі їхнього особистісного ставлення до життя і творчості письменника.

На першому /підготовчому/ етапі вивчення життя і творчості письменника учні виконують фронтальні й індивідуальні випередку-

очі завдання, які орієнтують їх у тематиці і проблематиці творів, що з'являються. Деякі учні самостійно знайомляться з важливими моментами життя і творчості письменника. Характер фронтальних і індивідуальних завдань, що виконується на цьому етапі, вимагає від учнів пізнавальної діяльності різного рівня: репродуктивної, частково-пошукової, дослідницької /індивідуальні випереджачі завдання/. Таким чином, вже на підготовчому етапі здійснюється взаємозв'язок і взаємодія методів творчого читання, евристичного і дослідницького з метою активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Наступним етапом роботи з осягнення старшокласниками творчого портрета письменника, утвореного на підставі використання автобіографічних матеріалів. До цього часу в естетичній свідомості учнів накопичуються певні уявлення про прочитані на підготовчому етапі твори письменників та основні події його особистісної та творчої біографії. Це дозволяє їм скласти певне враження про життєвий і творчий шлях письменника, побачити в раніш прочитаних творах ті проблеми, розуміння яких неможливе без знання біографічних моментів. На цьому етапі творчо використовуються результати випереджачих завдань у формі повідомлень учнів про певні моменти життя і творчості письменника.

При утворенні творчого портрета письменника провідним методичним прийомом є лекція у поєднанні з іншими методами і прийомами роботи /спираємось на розроблену З.О.Шевченко систему взаємозв'язку шкільної лекції з іншими методами і прийомами навчання як основу підвищення її ефективності/.

У процесі осягнення учнями творчого портрета письменника в їхній естетичній свідомості поєднуються раніше прочитані твори автора і його творча індивідуальність, особистість шляхом застосування більш активних форм роботи старшокласників, які стимулюють їхню пізнавальну творчу діяльність. Принцип інформаційно-емоційного

нагнітання реалізується як через підбір і подачу самого матеріалу лекцій /саме тут виявляється провідна роль автобіографічних матеріалів/, так і за допомогою застосування методів і прийомів роботи, що підвищують пізнавальну активність учнів/проблемні завдання, бесіда з елементами дискусії, дослідницький метод/.

На етапі осягнення учнями творчого портрета письменника визначальним моментом у залученні автобіографічних матеріалів є їхня жанрова специфіка, яка визначає вибір варіанту використання. У дослідній методиці розроблені такі варіанти залучення автобіографічних жанрів документальної автобіографії та інтерв'ю при утворенні творчого портрета письменника: 1/створення творчого портрета письменника на основі використання жанру документальної автобіографії /у даному варіанті передбачені дві форми - цілісна і фрагментарна/; 2/створення творчого портрета письменника на основі використання жанру інтерв'ю; 3/створення творчого портрета письменника на комбінованій основі /із залученням документальних автобіографій, інтерв'ю та інших автобіографічних матеріалів, а також літературознавчих і літературних джерел/. Вибір варіанту використання автобіографічних матеріалів здійснюється в кожному конкретному випадку на основі об'єктивно існуючих у творчій спадщині письменника автобіографічних жанрів, особливостей відбиття в них творчої індивідуальності письменника, цілей і завдань вивчення життя і творчості даного автора в програмі XI класу з курсу зарубіжної літератури.

Під час вивчення життя і творчості Ф.Кафки застосовується комбінована основа. Це пояснюється індивідуальністю письменника, у творчій спадщині якого жанри документальної автобіографії та інтерв'ю при автономному використанні не дають можливості створити повноцінний творчий портрет письменника на необхідному для цього особистісно-біографічному матеріалі, без чого засвоєння учнями морально-естетичного змісту творчості Ф.Кафки неможливе.

У процесі вивчення життя і творчості А.П.Чайковського при створенні творчого портрета письменника як основа використовується його автобіографія, яка подається учням з самого початку роботи повністю; при цьому як допоміжний матеріал наводяться листи, щоденники письменника, інші джерела документального і літературознавчого характеру.

При створенні творчого портрета Г.Бюлля за основу беруться матеріали інтерв'ю письменника. Цей варіант є виправданим тоді, коли матеріали всіх інтерв'ю письменника, які вчитель має у своєму розпорядженні, дозволяють учням ширше ознайомитися з творчою і особистісною біографією, глибше проникнути в його художній світ.

При утворенні творчого портрета А.А.Ахматової використовується друга форма залучення автобіографічних матеріалів, коли автобіографія поділяється на фрагменти і стає канвою лекції вчителя: кожен фрагмент охоплює певний період життя і творчості письменника, а повідомлена в них інформація доповнюється і коментується за допомогою відомостей літературознавчого характеру, мемуарних або інших джерел, художніх творів письменника або уривків з них.

На наступному етапі вивчення життя і творчості письменника відбувається засвоєння учнями морально-естетичного змісту його творів, при цьому продовжується реалізація принципу інформаційно-емоційного нагнітання за рахунок ускладнення завдань, що включають питання проблемного характеру, виконання яких створює можливість переростання евристичної бесіди в дискусію. Завдання формулюються таким чином, щоб у ході їхнього виконання учні могли творчо використати увесь раніше вивчений матеріал. Визначальним для кожного з них є власне розуміння і осмислення вивченого з особистісних позицій. Така постановка завдань на даному етапі навчання забезпечує поглиблення взаємозв'язку частково-пошукового і дослідницького методів, неспинне зростання рівня самостійної творчої активності учнів XI класу.

З метою виявлення результативності дослідної методики на за-
гальному етапі вивчення життя і творчості письменника проводи-
лась письмова робота у вигляді розгорнутої відповіді на запропоно-
ване вчителем завдання. У формулюванні завдання акцент робився на
загальному враженні, яке склалося в учнів про особу письменника і
його творчість, або ж на виявленні глибини розуміння учнями окремих
тем чи проблем, порулених письменником. Щоб виявити динаміку осо-
бистісного ставлення учнів до письменника як наслідку вивчення
його життя і творчості, проводилось анкетув. зн. - учні відповідали
на запитання тієї ж анкети, що на етапі констатуючого експерименту.

У даному розділі дисертації наводяться навчальні матеріали, в
яких визначено зміст, форми, методи і прийоми роботи по кожному з
варіантів використання автобіографічних матеріалів у процесі
вивчення життя і творчості письменника в XI класі з курсу зару-
бічної літератури.

З метою виявлення ефективності методики формулюючого експери-
менту після вивчення життя і творчості А.А.Ахматової проводився
контрольний зріз. Письмове завдання вимагало розгорнутої відповіді
на питання: "Якими мені бачаться життя і творчість Анни Ахматової?"

Кількісний і якісний аналіз отриманих даних показав, що певні
позитивні зміни відбулись у всіх класах як контрольної, так і экс-
периментальної груп. Зокрема, в обох групах зменшилась кількість
робіт низького рівня, однак в експериментальних класах цей показ-
ник більш значний / відповідно 28 і 6 відсотк'в /.

Кількість робіт середнього рівня в експериментальних класах
на 10 відсотків вища, ніж у контрольних; кількість робіт високого
рівня на 12 відсотків вища у порівнянні з контрольними. У цілому
кількість робіт середнього і високого рівнів в експериментальних
класах на 22 відсотки вища, ніж у контрольних, що свідчить про
більш високу ефективність формулюючого експерименту у порівнянні

з традиційною методикою.

Показники динаміки самооцінки учнів у процесі анкетування на етапі контрольного зрізу виявили позитивну роль розробленої методики, яка виявилась в якісному зростанні показника самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до А.А.Ахматової та її творчості. Кількість відповідей на запитання анкети, що відбивають високий рівень самооцінки, в експериментальних класах становить 69 відсотків, у контрольних – 47 відсотків.

Зіставлення показників дослідного навчання у відповідності з розробленим критерієм та показників самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до Анни Ахматової та її творчості в контрольних і експериментальних класах дає підставу зробити загальний висновок про ефективність розробленої методики використання автобіографічних матеріалів у процесі вивчення життя і творчості письменника в курсі зарубіжної літератури /ХІ клас/, оскільки її використання забезпечує більш глибоке засвоєння морально-естетичного змісту творчості письменника при більш високому показникові самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до вивченого письменника і його творчості.

У висновках підводяться підсумки роботи. Головні з них:

1. Дослідження літературознавчого аспекту проблеми довело, що використання автобіографічних матеріалів внаслідок їхньої особистісної специфіки і значної ролі у творчій спадщині письменника, яка особливо посилюється в ХХ столітті, є одним з ефективних засобів подолання в учбовому процесі певного розриву між особистістю письменника, його творчістю і тією оцінкою, яка їм надавалась в ідеологізованому колишньому радянському літературознавстві.

2. У процесі викладання курсу зарубіжної літератури в ХІ класі під час вивчення життя і творчості письменника використання жанрів документальної автобіографії та інтерв'ю є найбільш ефек-

тивним, оскільки в умовах функціонування культури ХХ століття саме вони стали провідними документальними жанрами у творчій спадщині письменника.

3. Залучення жанрів документальної автобіографії та інтерв'ю є виправданим з точки зору психології сприйняття учнями відомостей про життя і творчість письменника, психологічних особливостей вікового періоду ранньої юності та їхнього впливу на особистісне ставлення учнів до процесу навчання, оскільки дозволяє максималь-но реалізувати навчально-пізнавальні можливості літератури як навчального предмету та мистецтва слова.

4. Розроблений критерій результативності методики формуючого експерименту і показник самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до письменника і його творчості будуються на врахуванні літературознавчих і психолого-педагогічних передумов побудови дослідно-експериментальної методики, внаслідок чого оцінка ефективності запропонованої методики є об'єктивною.

5. Доведено, що результативність використання автобіографічних жанрів документальної автобіографії та інтерв'ю в процесі вивчення життя і творчості письменника залежить від удосконалення взаємозв'язку між етапами вивчення, спадкоємність яких забезпечується використанням провідного принципу інформаційно-емоційного нагнітання. Такий підхід до вивчення життя і творчості письменника удосконалив взаємодію і взаємозв'язок методів і прийомів навчання на кожному з його етапів.

6. Аналіз результатів формуючого дослідного навчання підтвердив ефективність дослідної методики: кількість робіт високого і середнього рівнів учнів експериментальних класів на 22 відсотки вища, ніж контрольних при якійсно більш високому показникові самооцінки учнів в їхньому особистісному ставленні до життя і творчості вивченого письменника.

7. У процесі здійснення дослідного навчання і обробки отриманих результатів формуючого експерименту знайшло підтвердження гіпотетичне припущення про те, що використання автобіографічних матеріалів, які найбільш повно відображають творчу індивідуальність письменника, розвиває самостійну пізнавальну активність і творчу діяльність учнів, сприяє формуванню у старшокласників особистісного ставлення до письменника і більш глибокому засвоєнню морально-естетичного змісту його творчості.

Враховуючи важливе значення становлення курсу зарубіжної літератури в школах України, предметом подальшого дослідження порушеної в дисертації проблеми може стати питання про розширення кола автобіографічних і документальних жанрів у процесі вивчення життя і творчості письменників, що увійшли до курсу зарубіжної літератури.

Зміст дисертації відбитий в таких публікаціях:

1. Изучение новых тем в курсе русской советской литературы /X1 класс/: Научно-методические рекомендации. - Николаев, 1991. - Часть 1 - 100 с.; часть 2 - 114 с.

2. "Он дал своему поколению голос..." // К изучению обзорных тем по литературе /X1 класс/: Научно-методические рекомендации. - Николаев, 1993. - С. 46-61.

3. Отталкиваясь от жизненного факта /Опыт биографического анализа художественного произведения /на примере рассказа О.Генри "Преображение Джими Валентайна"/. 8 класс // Відродження. Мови, літератури, історія народів України в національних школах. - 1993. - №1. - С. 14-18.

4. Крик души "постеряного покоління" /Конспект уроку по роману Г.Белля "Глазами клоуна". X1 клас // Відродження. Мови, літератури, історія народів України в національних школах. - 1994. - №3. - С. 54-57.

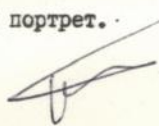
V.V. Gladyshev. Use of autobiographical materials when investigating life and works of a writer in the course of the world literature (the 11th form) - on the rights of a manuscript.

The methods of the use of autobiographical materials when investigating life and works of a writer (the 11th form) are theoretically substantiated and experimentally tested in the thesis. It is ascertained that the use of autobiographical materials reflecting creative individuality of a writer most soundly develops cognitive activity of the pupils, assists senior pupils in forming of personalistic attitude to the writer and more deep learning moral and aesthetic content of his work.

Гладышев В.В. Использование автобиографических материалов в процессе изучения жизни и творчества писателя в курсе зарубежной литературы /XI класс/ - на правах рукописи.

В диссертации теоретически обоснована и экспериментально проверена методика использования автобиографических материалов в процессе изучения жизни и творчества писателя /XI класс/. Установлено, что привлечение автобиографических материалов, наиболее полно отражающих творческую индивидуальность писателя, развивает познавательную активность учащихся, способствует формированию у старшеклассников личностного отношения к писателю и более глубокому усвоению нравственно-эстетического содержания его творчества.

Ключові слова: автобіографічні матеріали, інформаційно-емоційне нагнітання, творчий портрет.

Ab 91.876

456974

AB 31.878